

## ЗАПОРІЖЖЯ – ТИСЯЧОЛІТНЄ МІСТО ЗА ПОРОГАМИ

Сичева М.В. (м. Запоріжжя)

### Історія організації відпочинку на острові Хортиця на шпальтах газет 1920-30-х років

Дослідження газетних матеріалів минулого століття з дивними і приголомшуючими фактами про відпочинок запоріжан протягом літніх днів на острові

Літо – це пора відпочинку. Коли можна провести дозвілля з друзями, сім'єю на лоні природи: в парку, біля водоймищ, поїхати на екскурсію тощо.

Надихнуло тепле сонце й автора написати статтю про відпочинок мешканців міста Запоріжжя та його гостей саме на острові Хортиця.



Альтанка профілакторію заводу Запоріжсталь на західному березі острова Хортиця над Старим Дніпром – одна з двох, побудованих у 1935 році (фото Сергія Лаврова)

Цікавим став той факт, що на території острова саме на початку 20-х років стали масово з'являтися так звані будинки відпочинку різних організацій та заводів. Виходячи з тексту матеріалів скоріш за все вони експлуатувалися лише в теплий період.

Перші згадки про такий будинок відпочинку датуються 14 травня 1922 року. В газеті «Красное Запорожье» говорять про те, що даний будинок призначений для слабких та хворих працівників професійних союзів: «При доме есть столовая кухня, обширные службы, прачечная предполагается установка двух ванн. Непосредственное обслуживание Дома падет на долю Совхоза, в котором имеется засеяных 167 десятин и 30 десятин оставленных под пар.».

Такий вид відпочинку стає досить популярним серед трудівників. Покращуються й умови надання послуг для відвідувачів, хоча, не в повній мірі. Гарною стала стаття-відгук одного з відпочиваючих у 1925 році, в такому будинку відпочинку: «В нескольких скромных домиках разместился Хортицкий Дом отдыха. Здесь получают подpravку в течение лета свыше тысячи рабочих и служащих. Кроме запорожцев, здесь отдыхают так же рабочие с Никопольских марганцевых рудников (большой частью шахтеры)... Я отдыхал здесь в 1923 году. Перемена к лучшему – осязательна чистота всех помещений, обеспеченность носильным и постельным бельем, посудой, всяким столовым и кухонным инвентарем – сразу бросаются в глаза. Обед – из трех блюд. На третье – сладкое. Не то

было два года назад: не было в достаточном количестве ни белья, ни посуды... Отношение администрации и служебного персонала Дома отдыха к отдыхающим подлинно-товарищеское... Хорошее питание, солнце, чистый воздух, вода и медицинское наблюдение делают свое дело; в результате двухнедельного пребывания увозишь отсюда и отдохнувшие нервы, и здоровый загар кожи и пару (а то и больше) кило (кило – около 2,5 фун.) прибавки в своем «живом весе».» Тут же автор листа до газеты пише й про недоліки та пропонує звернути увагу на подолання деяких нагальних питань: «Не совсем аккуратное получение газет, засоренность (еще с 1923-го года) небольшого спуска, ведущего от главного входа Дома отдыха к реке, отсутствие приспособлений для бросания окурков, спичек, бумаги и т.п., отсутствие отдельного помещения для Красного уголка, отсутствие электросвета в помещениях Дома отдыха, а также телефона и радиоприемника». «Работницы столовой Дома отдыха работают по 16 часов в сутки, а за сверхурочные не получают.... Есть в Доме отдыха ночной сторож Иванов. Часто он напивается и является пьяным в столовую. Бывает, что Иванов не караулит Дома ночью... Парикмахер, работающий в Доме отдыха должен обслуживать в первую очередь отдыхающих. Между тем, он стрижет посторонних, а отдыхающие ждут по два часа. С отдыхающими парикмахер обращается очень грубо, руки у него всегда грязные, прибор не дезинфицируется.»

Описи негараздів у будинку відпочинку не одноразово з'являються на шпальтах газети «Червоне Запоріжжя». Ось ще один такий приклад подає у матеріалі працівник Зоркій: «Во время моего отдыха с нами жила г-ка Г. Г., которая тут же за столом, кормила обедом своего пуделя. Пудель поправлялся, конечно, за счет того рабочего, кто месяцами ждал своей очереди. Явление недопустимое, особенно, если принять во внимание, что остатками объедков вполне могли прокормиться голодающие дети уборщицы Дома т. К-р. подобно пуделю, попавшему без врачебного контроля, попадают туда и некоторые граждане по каким-то особым запискам вне всякой очереди не имея врачебного свидетельства. Питаются они там довольно не дурно, на собственные средства. Тут и яйца, масло, мед, и даже мороженное... За всем этим должен следить заведующий Домом, который к сожалению вместо дела своего, гораздо больше уделяет внимание отдыхающему женскому персоналу. Довольно ненормальностей! Прочь из Домов Отдыха пуделей.» Таке обурення відпочиваючого не безпідставне, адже по-перше наявні корупційні дії з боку дирекції, а по-друге, і найголовніше – в країні, зокрема в губернії на початку 20-х років велася серйозна боротьба з голодом.

У 1924 році в «Красном Запорожье» було опубліковано статтю під назвою «Итоги Дома Отдыха» красномовні підрахунки наводяться далі: «Дом Отдыха заканчивает свою деятельность до следующего года – 15 сентября. За прошедший летний сезон через дома отдыха прошло около 700 человек. Содержание одного отдыхающего обошлось рабмеду в 1 р. 85 к. в день, стоимость продовольствия на один день около 80 копеек. Содержание всего дома отдыха (вместе с ремонтом его) обошлось в течении периода времени май-сентябрь в 18000 руб. Важно отметить, что среди отдыхающих не было почти ни одного случая заболевания малярией, в то время, как остров Хортица справедливо считается одним из самых болотистых, а следовательно и наиболее малярийных мест среди окрестностей Запорожья. Этим отдохавшие обязаны исключительно хиннизации, регулярно проводившейся в доме отдыха. В среднем, каждый из отдыхающих прибавляется в весе на 4 с половиной – 5 фунтов. Есть и дефекты: 1) Если отдыхающий заболел и ему необходимо было перейти на диетическое питание, он оставался на общей пище, отчего болезней его усложнялась. 2) Нет в доме отдыха читальни.»

Протягом десятиліття такий вид відпочинку набирає обертів і масово починають виникати подібні будівлі: «Будинок 6. дня відпочинку 6 серпня відкриває Червоний Хрест на о. Хортиця. За 6 днів будинок пропускатиме 600 робітників. Червоний Хрест вже має наряди на харчування для робітників. Будинок відпочинку обслуговуватиме

робітників Дніпробуду та тих виробництв міста, які не мають власних будинків відпочинку. 6 серпня завод № 29 відкриває свій будинок відпочинку, що протягом шостиденки пропускатиме 1200 робітників.»; «Для одноденного відпочинку робітників-ударників завод № 29 відкриває з 1 липня (1933 р. – авт.) будинок відпочинку з цілковитим обслуговуванням на о. Хортиці. В будинкові буде поліпшене харчування, провадитимуться бесіди на різні теми, гри, спорт, мисливство і т. і. Пропускна спроможність цього будинку – 120 чол. на день.»; «Культбазу на літній сезон (1936 р. – авт.) буде будинок культури промкооперації на острові Хортиця. Культбаза матиме естрадний театр, танцювальний майданчик, риболовецький і спортивний реманент, дитмайданчик. 1 червня будівництво культбази буде закінчено.» Подібної інформації щодо облаштування будинків відпочинку в газетах досить багато, але на жаль жодного уточнення, де саме, в якій місцевості, зводилися подібні заклади.

Окрім будинків відпочинку на острові у 20-х роках з'являються табори як для дорослих, так і для дітей: «Кроме лагерь-коммуны на о. Хортице, где находятся дети детдома № 5 и работающих на производстве, на противоположном берегу Днепра организован еще один детский лагерь, куда направлены дети коллектора.»

Масовими стають і екскурсійні вилазки на острів Хортицю колективів цілих підприємств, заводів та різноманітних організацій. Що правда, це не ті екскурсії в чистому розумінні: екскурсивод-екскурсанти. Кінець 20-х початок 30-х років це грандіозне «народное гуляние с постановками, живой газетой, спортивными состязаниями, духовыми и струнными оркестрами и пр.». Ось як в газеті «Червоне Запоріжжя» від 12 липня 1932 року в статті «Організуймо відпочинок робітників...» подається опис відпочинку працівників заводу № 29: «Вже об 11 год. ранку на другому боці Дніпра були всі учасники масовки, оркестра, живгазета, хорівий та драматичний клубні гуртки і буфет ЗРК № 29. Одразу по приїзду провели коротенькі двадцятихвилинні розмови на виробничі темпи, про позику, а далі почалося катання і перегони на човнах, пливба, фізкультурні вправи і т. д. старики з родинами відпочивали в тіні зелених рослин. З задоволенням дивилися виступи клубних гуртків... Непрошenna хиба організацій заводу – це те, що своєчасно не подбали про власну водну станцію. Тільки тепер виділяють 30 000 крб. на організацію такої станції...»



Відпочинок трудящих на фото 1930-х років

«Організувати масовий культурний відпочинок робітників!» – цей заклик листівок виїзної редакції «Червоного Запоріжжя» жваво підхопили й профспілчанські та комсомольські організації цехів інструментальної сталі Дніпрокомбінату. Не залишилися й без відпочинку на острові Хортиця працівники цілого ряду нижченаведених заводів: «Рада Тсоавіахему, бюро фізкультури і комітети комсомолу коксохемзаводу і коксохеммонтажу організували для допризовників на острові Хортиця велику масовку. Допризовники прослухали доповідь про коварні методи роботи фашистських розвідок. Після доповіді була організована здача норм на значок «Ворошиловського стрільця» і «Готовий до праці та оборони». На острові були також проведені фізкультурні гри і катання на моторних човнах.»; «...на острові Хортиця відбудеться масова культвилазка робітників ПРЗ. (паротяговики – авт.). День відпочинку паротяжники проведуть у здорових, культурних розвагах на свіжому повітрі дніпрових берегів, на піщаних пляжах. Одночасно цей день використано буде для широкої популяризації серед робітників останньої постанови партії і уряду про транспорт й ухвал IV пленуму ЦК спілки залізничників...»; «На 1000 чол. масовку, присвячену 30-річчю більшовицької партії організує Запоріжсталь на о. Хортиці.» «300 ударників спілки РКДТ міст Горкого, Іваново, Ленінграду, Москви б. прибувають з екскурсією на Дніпробуд. Вдень вони працюватимуть на ланах радгоспу Хортиця, після чого разом з спілкою РКДТ Дніпробуду організують культмасовий відпочинок на о. Хортиці.»; «На о. Хортиця 17 серпня відбулися гандбольні й волейбольні зустрічі між командами заводу «Комунар» та ім. Енгельса з рахунком 18:7 (гандбол) на користь Комунара та 2:0 (волейбол) чоловіча і 2:0 (волейбол) жіноча теж на користь «Комунара»».

Багато відпочиваючих, як сучасників, так і 20-30 років ХХ ст., вели себе не завжди культурно. Інколи відбувалися й курйозні випадки. Цікавою є викладка події, що сталася під час гуляння на Хортиці робочих. Треба тільки уявити, які емоції та експресія вирували на той момент в душах людей: «Правление клуба Екат. ж.д. им. т. Дробязко назначило... платную экскурсию на Днепр.» Декілька разів її довелося перенести. І ось, нарешті: «В воскресенье, 12 июля, правление с утра отправило на остров 40 ведер пива и русской горькой. Затем по всему берегу была расставлена вооруженная охрана, и началась продажа билетов. Если кто-нибудь не хотел (или не мог) взять билет за 25 копеек, его вовсе не пускали на берег. Неподчинившихся отправляли в водное агенство ГПУ. Многие рабочие были не довольны, но внушительный вид охраны заставлял их говорить втихомолку: - Черт знает что: не то экскурсия, не то кабак. Пивные закрывают, а правление клуба «просвещает» нас пивом и русской горькой. Кто с деньгами – гуляет и пьет, а кто без денег – тот с другого берега смотрит. Но за то, осталось довольно правление клуба. Члены правления так напились, что забыли на острове скамейки и посуду, которые пришлось тащить в город на следующий день.»

А ось так, на відпочинок, як на свято, на Хортицію ходили робітники Алюмінієвого комбінату: «Вихідний. Дев'ята година ранку. На подвір'ях ДАКу гомін шикуються колони алюмінівців. Уже простують алеєю «Ентузіастів» електродників – на острів. Хвилі співу, звуки оркестри відбиваються від стін соціалістичного міста й линуть на береги Дніпра. У хвилях цих трепіт радості від соняшного літнього дня. Вітер полоще золоті літери на широких полотнищах прапорів. Ідуть колони, звучать сміх, розмови».

Останній абзац статті не випадковий. Хочеться, вищезгаданою цитатою донести до свідомості сучасників-туристів, щоб вони ходили чи приїздили на Хортицю дійсно, як на свято. Щоб бережливо ставилися до природи острова, щоб пишалися нашою історією, землею, країною. Щоб поважали не тільки себе, а й тих, хто намагається донести інформацію про унікальність, неповторність нашого краю.

## Джерела та література

1. К открытию Дома отдыха // Красное Запорожье. – 1922. – № 101 (441). – 18 мая
2. Из дома отдыха // Красное Запорожье. – 1925. – № 155 (1382). – 9 июля
3. Прочь пуделей с Дома отдыха // Красное Запорожье. – 1922. – № 167 (508). – 6 августа
4. Итоги Дома Отдыха // Красное Запорожье. – 1924. – № 201 (1128). – 5 сентября
5. Нові вогнища культурного відпочинку // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 172 (3812). – 4 серпня
6. Для одноденного відпочинку... // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 143 (3783). – 30 червня
7. Літня культбаза // Червоне Запоріжжя. – 1936. – № 110 (4614). – 15 травня
8. Из душного города – в лагеря // Красное Запорожье. – 1925. – № 156 (1383). – 10 июля
9. На Днепрострое // Красное Запорожье. – 1928. – № 95 (2224). – 24 апреля
10. Запорожье в первомайские дни // Красное Запорожье. – 1928. – № 100 (2229). – 29 апреля
11. Організуймо відпочинок робітників... // Червоне Запоріжжя. – 1932. – 12 липня
12. Культроботу – на вільне повітря // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 122 (3752). – 23 травня
13. Масовка // Червоне Запоріжжя. – 1938. – № 171 (5279). – 28 липня
14. Культвилазка паротяговиків на Дніпро // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 174 (3814). – 6 серпня
15. Хроніка//Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 172 (3812). – 4 серпня
16. Червоне Запоріжжя. – 1938. – № 134 (5242). – 14 червня
17. На Хортицю – де вода, повітря й сонце // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 147 (3787). – 5 липня
18. Не екскурсія, а безобразие // Красное Запорожье. – 1925. – № 160 (1387). – 5 июля
19. Хроніка // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 186 (3826). – 21 серпня